

Michał Palasz

MUZEUM JAKO ŚWIĄTYNIA EROTYZMU. KULTURA JAKO ŹRÓDŁO ROZKOSZY. TŁO I PRZESŁANKI ISTNIENIA EUROPEJSKICH MUZEÓW O TEMATYCE SEKSUALNEJ

SŁOWA KLUCZE: muzeum – muzea – erotyzm – erotyka – seks – kultura – muzeum seksu – muzeum erotyki – muzeum erotyzmu – muzeum sztuki erotycznej – Europa – pornografia – cenzura – sekretne muzeum – sekretne muzea – zarządzanie kulturą

KEY WORDS: museum – museums – eroticism – erotic – sex – culture – museum of sex – erotic museum – museum of eroticism – museum of erotic art – Europe – pornography – censorship secret museum – secret museums – culture management

Pierwsze muzeum podobne do tych, które znamy dziś, powstało pod koniec XVII wieku. Pół wieku później odkryto pod popiołami Wezuwiusza zbiory sztuki erotycznej w Pompejach i Herkulanum, które zaskoczyły oświeceniowych entuzjastów naukowych swą zmysłowością. Pojawił się problem: co czynić w muzeum z eksponatami o niewątpliwej wartości historycznej czy artystycznej, ale obscenicznymi?

Pierwszą odpowiedzią było utworzenie sekretnych muzeów, w których przechowywano, czy wręcz ukrywano, kolekcje obiektów o tematyce seksualnej. Konieczność wyodrębnienia z całości kolekcji obiektów, które nie mogą być pokazywane szerokiej publiczności, doprowadziła do powstania nowoczesnego rozumienia słowa „pornografia”, które zostało zaadaptowane do oznaczenia niewygodnych zbiorów z miast wezuwiańskich.

Na drugą odpowiedź trzeba było czekać ponad 200 lat, a są nią współczesne muzea o tematyce seksualnej. W ciągu ostatnich 25 lat powstało ich w Europie 16, z czego 11 funkcjonuje do dziś. Jedno z nich znajduje się w Warszawie. Kolejne może powstać w Krakowie. Wszystkie one są inicjatywami prywatnymi, większość z nich nie jest nastawiona na zysk, zaś podstawową motywacją ich utworzenia była pasja założycieli i fakt posiadania przez nich, nierzadko gromadzonych przez dziesięciolecia, kolekcji obiektów o tematyce seksualnej.

Muzeum to nie budynek

Pojęcie „muzeum” wywodzi się od greckiego *mouseion* lub *museion*, które dosłownie oznaczało „siedzibę muz”¹. Mówiono tak o stowarzyszeniu kultowym ku czci dziewięciu bogiń, cór Zeusa, opiekunek poszczególnych dziedzin sztuki oraz nauki², słowem – o stowarzyszeniu ku czci muz. Nie było to jednak jedyne znaczenie tego słowa. Równie dobrze mogło się ono odnosić do instytucji filozoficznych lub miejsc kontemplacji³, a czasem do przepelnionych ptasim śpiewem zarośli, gaju lub wzgórze⁴.

Poszechnie stosowano pojęcie „muzeum” na określenie instytucji o charakterze literacko-edukacyjnym z ołtarzem i świątynią ku czci muz⁵. Zaskakujące z perspektywy XXI-wiecznej organizacji świata kultury Zachodu połączenie świeckości z religijnością (nauki z religią) nikogo nie dziwiło w czasach greckich.

Muzy miały przeznaczone im miejsce w najsłynniejszych szkołach starożytnych Aten: Akademii Platonskiej i Liceum Arystotelesa. Akademia, jako instytucja, była stowarzyszeniem kultowym poświęconym muzom, ponieważ Platon uważał, że jego służba dziewięciu boginiom ma polegać na uprawianiu filozofii. W jego ślady poszedł Arystoteles, ustanawiając Liceum⁶.

Jeden z uczniów tego ostatniego, Aleksander Macedoński, w 332 roku przed Chrystusem założył miasto Aleksandrię⁷, w którym około 50 lat później Ptolemeusz I Soter ufundował Muzejon (Mouseion), wielki naukowy ośrodek badawczy, w którego skład wchodziła między innymi największa biblioteka starożytnego świata – Biblioteka Aleksandryjska⁸.

Późniejszy łaciński odpowiednik *mouseionu* – *museum* lub *musaeum* – stosowany był w czasach rzymskich do oznaczania miejsc prowadzenia dyskusji filozoficznych⁹. Według innych źródeł już wtedy określano tak miejsca, „gdzie przechowywano kolekcje dzieł sztuki”¹⁰. Najprawdopodobniej jednak słowo „muzeum” przywrócono światu dopiero w XV-wiecznej Europie do opisu kolekcji Lorenzo de’Medici we Florencji. Jakkolwiek użyto go wtedy raczej w celu podkreślenia

¹ G.D.Lewis, *History of museums*, (hasło w:) *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1426125/history-of-museums> [odczyt: 21.05.2010].

² A. Wojciechowska, *Skąd się wzięło muzeum?*, www.wilanow-palac.pl/index.php?enc=845 [odczyt: 22.05.2010].

³ G.D. Lewis, dz. cyt.

⁴ A. Wojciechowska, dz. cyt.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ *Alexandria*, (hasło w:) *Encyclopaedia Britannica*, www.britannica.com/EBchecked/topic/14376/Alexandria [odczyt: 21.05.2010].

⁸ *Alexandrian Museum*, (hasło w *Encyclopaedia Britannica*, www.britannica.com/EBchecked/topic/398800/Alexandrian-Museum. [odczyt: 23.05.2010].

⁹ G.D. Lewis, dz. cyt.

¹⁰ A. Wojciechowska, dz. cyt.

wszehstronności i spektakularności kolekcji, niż aby wskazać miejsce jej przechowywania¹¹.

W XVII wieku słowa „muzeum” używano do nazywania kolekcji osobliwości. Tak określano zbiór Ole Worma w Kopenhadze oraz angielską kolekcję Johna Tradescanta w Lambeth (dzisiejszy Londyn). Katalog tej ostatniej, opublikowany w 1656 roku, zatytułowano *Musaeum Tradescantianum*. W 1675 roku zbiór stał się własnością Eliasa Ashmole’a i przeniesiono go do Uniwersytetu Oksfordzkiego. Wybudowano na jego potrzeby budynek, a wkrótce, po udostępnieniu go publiczności w 1683 roku, nadano mu nazwę Ashmolean Museum. W 1753 roku założono British Museum, a w 1765 Denis Diderot opublikował, w dziewiątym tomie swojej *Encyclopédie*, szczegółowy schemat propozycji muzeum narodowego dla Francji. Nowoczesna idea instytucji o nazwie „muzeum”, ustanowionej w celu zachowywania i udostępniania kolekcji pewnych obiektów szerokiej publiczności, ma zatem swoje początki w XVIII wieku, niespełna 300 lat temu¹².

Dopiero w XIX i XX wieku słowo „muzeum” zaczęło się odnosić do publicznie dostępnego budynku przechowującego materiał o uznanej wartości. Zaczęło być również pojmowane jako instytucja powołana do odzwierciedlania charakteru narodowego i kultury społeczeństwa, które je utworzyło. Nacisk na budynek stawał się jednak z upływem lat coraz mniej istotny. Powstały muzea na otwartym powietrzu, zawierające budynki jako eksponaty (skanseny¹³) oraz ekomuzea, interpretujące różnorakie aspekty środowiska naturalnego, ilustrując je przykładami¹⁴.

Ponadto w Internecie, w formie elektronicznej, istnieją tzw. muzea wirtualne. Niektórzy twierdzą nawet, że „cała sieć jest żywym muzeum”¹⁵. Mogą one być częścią strony internetowej rzeczywistego muzeum i prezentować jego zdigitalizowane zbiory lub ich część za pośrednictwem łączny internetowych, na ekranach komputerów. Pozostają one wtedy uzależnione od kolekcji i polityki instytucji-matki ze świata rzeczywistego¹⁶, np. wirtualne Muzeum Powstania Warszawskiego¹⁷. Mogą być one jednak tworem nieposiadającymi swoich odpowiedników w świecie pozawirtualnym, tworząc kolekcje nieograniczone barierami czasowymi, przestrzennymi czy prawnymi. W takim przypadku pozbawione są jednak atrybutów trwałości i unikalności kolekcji¹⁸. Pojawia się pytanie: czy ważniejsza jest materialna obecność dzieł

¹¹ G.D. Lewis, dz. cyt.

¹² Tamże.

¹³ *Skansen*, (hasło w:) W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, www.slownik-online.pl/kopaliniski/7B2191796D682CCB4125658D0079EF3E.php [odczyt: 27.05.2010].

¹⁴ G.D. Lewis, dz. cyt.

¹⁵ E. Mikina, *Muzeum wirtualne*, (w:) J. Lubiak (red.), *Muzeum jako świetlany przedmiot pożądania*, Łódź 2007, s. 87.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Zob. Wirtualne Muzeum Powstania Warszawskiego, <http://1944.wp.pl/index2.php#> [odczyt: 14.04.2010].

¹⁸ *Virtual Museum*, (hasło w:) *Encyclopaedia Britannica*, www.britannica.com/EBchecked/topic/630177/virtual-museum [odczyt: 23.05.2010].

czy też ich niematerialne idee? Pytanie, na które nie damy w tej pracy odpowiedzi. Zapewne najlepiej funkcjonuje połączenie obu tych aspektów.

W kontekście kultury współczesnej nie powinno budzić oporów stwierdzenie, że muzeum może zajmować się literalnie wszystkim, zwłaszcza w odniesieniu do faktu, iż może je założyć, także w Polsce, praktycznie każdy. „Muzea mogą być tworzone przez ministrów i kierowników urzędów centralnych, jednostki samorządu terytorialnego, osoby fizyczne, osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej”¹⁹. Muzea tematyczne zajmują się różnymi dziedzinami, jedną z nich jest seks.

Nie byłoby pornografii, gdyby nie muzeum – sekretne muzea

Pojęcia „Sekretny Gabinet”, „Sekretna Komnata” czy „Sekretne Muzeum” odnosi się do kolekcji znalezisk o charakterze erotycznym, trzymanyh w muzeach w odosobnionych pomieszczeniach. W Narodowym Muzeum Archeologicznym w Neapolu w znacznej mierze są to obiekty pochodzące z miast odkrytych spod pyłów wulkanicznych Wezuwiusza, Herkulanum i Pompejów. Podobne pomieszczenia znajdują się również w British Museum w Londynie.

Nazwa Gabinetto Segreto ma swoje historyczne uzasadnienie: termin *segreto* odnosił się w renesansie do miejsc, pokojów i ogrodów używanych do przechowywania specjalnych kolekcji, które tworzono w tym okresie z antycznych i współczesnych dzieł sztuki inspirowanych tematami miłości i zmysłowości²⁰.

Ukrywanie obiektów związanych z seksem ma bardzo interesującą historię. Opowiedział ją Walter Kendrick w *The Secret Museum*²¹. Opisał on, jak w połowie XVIII wieku, wraz z odkryciem starożytnych miast Herkulanum i Pompejów, które przetrwały pogrzebane pod tonami pyłu wulkanicznego pochodzącego z erupcji Wezuwiusza w 79 roku, odnaleziono rzeczy bardzo ciężko adaptowalne do czystego, wzniosłego wizerunku świata klasycznego. Chodziło o obiekty na różne sposoby związane z seksem²².

U starożytnych akt seksualny nie wywoływał poczucia zażenowania bądź zgorznięcia, więc malowali go na murach i przedmiotach codziennego użytku, rzeźbili w kamieniu, lepili z gliny, zawsze z niezwykłą dbałością o detale. Znaczenie społeczne przedstawień o treści seksualnej zmienia się w czasie i w zależności od kultury, a dokładne ustalenie ich funkcji jest w wie-

¹⁹ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach, Art. 5.1. (Dz. U. z dnia 20 stycznia 1997 roku), www.buwiiwm.edu.pl/eu/public/files/pl/cult4dzu1997_5_24.pdf. [odczyt: 12.05.2010].

²⁰ *Secret Cabinet*, http://museoarcheologiconazionale.campaniabenculturali.it/thematic-paths/in-museum/P_RA12?set_language=en. [odczyt: 14.05.2010].

²¹ W. Kendrick, *The Secret Museum: Pornography in Modern Culture*, Los Angeles 1996.

²² N. Salaman, *The Taxonomic Effect*, /issue10/text/theory/Naomi%20Salaman_The%20Taxonomic%20Effect.htm [odczyt: 08.05.2010].

lu wypadkach niemożliwe. Sądzi się jednak, że używano ich przy różnych okazjach do celów religijnych, a także jako dekoracji wnętrz oraz pomocy do edukacji seksualnej [...]

– czytamy w książce *Seks, demokratyzacja pożądania i media, czyli kultura obnażania* brytyjskiego socjologa mediów Briana McNaira²³. W XIX wieku otwartość oraz rozumienie różnorodności kulturowej i obyczajowej nie były jednak jeszcze dobrze rozwinięte. „Freski, mozaiki, posążki, a nawet przedmioty codziennego użytku sugerowały, że seksualne obyczaje starożytnych Rzymian były o wiele swobodniejsze, niż przypuszczali rozkochani w marmurowych ruinach XIX-wieczni badacze antycznej kultury”²⁴. Zaczęła się fascynująca walka: odzyskana dla świata przedmiotów starożytna sztuka erotyczna, chciała być przywrócona również świadomości społecznej. Ostatecznie udostępniono ją na stałe w 2000 roku²⁵. „Tysiące ludzi odwiedziło wystawę, odkąd otworzyliśmy ją w kwietniu 2000 roku – mówi przewodniczka Arianna Vernillo. „Ludzie są naprawdę zainteresowani”²⁶. „Pomieszczenie to jest najchętniej odwiedzanym pokojem całej instytucji”²⁷.

Odnalezienie w Pompejach i Herkulanum sztuki erotycznej w tak zaskakującej ilości wywołało w środowiskach naukowych spory dysonans poznawczy. Narastał problem, co zrobić z nieprzystwoitymi znaleziskami. Nie wszystkie z nich zostały umieszczone w specjalnym pomieszczeniu, jak Pan i koza, wiele pogrzebano ponownie, pozbawiono genitaliów, ukradziono lub wygodnie zagubiono²⁸.

[...] wszyscy się zgadzali, że dotychczasowy sposób organizowania obrazów – który sprowadzał się do braku sposobu – nie ma racji bytu. Potrzeba było nowej taksonomii: jeśli bezcenne zbereźności Pompejów miały podlegać skutecznemu zarządzaniu, musiały być odpowiednio nazwane i umiejscowione. Wybrano na nie termin *pornografia*, a składowane były w Sekretnym Muzeum²⁹.

Pierwszy katalog kolekcji neapolitańskiego muzeum przygotował Giuseppe Fiorelli. Był to archeolog nowoczesny, metodyczny, zorientowany naukowo – zeterminowany do uściślenia rejestru. Zatyłował go *La Raccolta Pornografica*. Było to około 20 prostych, nieilustrowanych stron, jedynie z krótkim opisem i numerem

²³ J. Szubrycht, *Na początku było porno*, www.przekroj.pl/kultura_sztuka_artukul,1558.html. [odczyt: 23.03.2010].

²⁴ M.Landau, *Spa pod czerwoną latarnią*, www.wprost.pl/ar/143962/Spa-pod-czerwona-latarnia [odczyt: 21.05.2010].

²⁵ *Museum's history*, www.marketplace.it/museo.nazionale/emuseo_home.htm [odczyt: 22.05.2010]; *GabinettoSegreto*, <http://atlasobscura.com/place/gabinetto-segreto>. [odczyt: 13.04.2010].

²⁶ G. Young, *Naples museum exposes public to ancient erotica*, <http://archives.cnn.com/2000/STYLE/arts/08/01/erotic.art./> [odczyt: 23.04.2010].

²⁷ T. Perrottet, *Welcome to Gabinetto Segreto*, www.thesmartset.com/print/article/article0806070110.aspx. [odczyt: 08.06.2010].

²⁸ J.R. Clarke, *Looking at Love Making*, Los Angeles–Berkeley–Londyn 1998, s. 7–19.

²⁹ W. Kendrick, *The Secret Museum: Pornography in Modern Culture*. Los Angeles 1996, s. 11.

każdego obiektu. Praca nad spisem trwała kilka lat³⁰. We wstępie Fiorelli przedstawia krótką historię zakazanej kolekcji jako przedmiotu targów politycznych, osiągających punkt kulminacyjny wraz z uzyskaniem wolności dzięki Garibaldiemu w 1860 roku. Opisuje on dekady przed rewolucją jako lata religijnej hipokryzji, kiedy zakazana kolekcja została stłumiona, aż do zamknięcia całego materiału razem z licznymi renesansowymi malowidłami, które uznano za zbyt sugestywne, oraz posągiem Wenus w latach 40. XIX wieku. Drzwi, do pomieszczenia, w którym je umieszczono, zamurowano³¹.

Termin „pornografia” nie posiadał w czasach Fiorellego współczesnego znaczenia. Został on przywołany jedynie dla celów klasyfikacji znalezisk. Wywodził się od greckich słów „ prostytutka” i „pisanie”. Słowo mogło mieć konotację ze starożytnym społeczeństwem, w którym pojęcia „ prostytutka” i „sacrum” nachodziły na siebie. Znaczenie terminu „pornograficzny” jest wciąż niejasne, poza tym, że dotyczył on przedmiotów z odległej przeszłości, które zawstydzaly terażniejszość³². Od XVIII wieku rozwinęło się ono w nowoczesny koncept pornografii.

Współczesne rozumienie terminu „pornografia” nie istniało zatem aż do czasów wiktoriańskich. Obecna definicja powstała w latach 60. XIX wieku, zajmując miejsce starszej, która odnosiła się do pisania o prostytutkach³³. Po raz pierwszy pojawiła się w angielskim słowniku medycznym w 1857 roku: „przedstawienie prostitutek lub prostytucji, w kontekście higieny publicznej”. W 1864 roku pojawiła się pierwsza wersja nowoczesnej definicji. Słownik Webstera podawał: „bezwstydne obrazy mające dekorować ściany pokoiów poświęconych orgiom z okazji bachanaliów, których przykłady istnieją w Pompejach”³⁴. Taki był początek współczesnego rozumienia: „tylko dla dorosłych”.

Choć niektóre formy współżycia seksualnego były regulowane lub zakazane już wcześniej, samo patrzenie na obiekty lub przedstawienia je odwzorowujące nie było regulowane przez prawo do 1857 roku. W niektórych przypadkach posiadanie pewnych książek, rycin lub kolekcji obrazów było zakazane, ale trend tworzenia praw, które regulowały oglądanie rzeczy seksualnie dosłownych, to konstrukt czysto wiktoriański³⁵.

Pierwsze na świecie prawo uznające pornografię za przedmiot prawa karnego to Obscene Publications Act – ustawa o nieprzyzwoitych publikacjach z 1857 roku³⁶. Wcześniej przedstawienia erotyczne traktowano jako wytwory kultur pierwotnych

³⁰ N. Salaman, dz. cyt.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ L. Sigel, *Governing Pleasures. Pornography and Social Change in England, 1815–1914*, New Brunswick 2002. Zob. *History of Erotic Depictions*, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_erotic_depictions [odczyt: 08.06.2010].

³⁴ *Pornography*, (hasło w:) *An American dictionary of the English language* (1864), za: *Oxford English Dictionary*, Oxford 1989. Zob. *History of Erotic Depictions*, dz. cyt.

³⁵ *Pornography: The Secret History of Civilization* (DVD), reż. Ch. Rodley, D. Varma, K. Williams, Koch Vision. Zob. *History of Erotic Depictions*, dz. cyt.

³⁶ Tamże.

lub przykłady twórczości związanej z religią. Jako takie nie były one odosobniane ani traktowane inaczej od pozostałych dzieł sztuki³⁷.

British Museum posiadało Sekretny Gabinet wypełniony kolekcją antycznej erotyki darowanej przez dra George'a Witta w 1865 roku³⁸, składającej się z „700 fallicznych obiektów znalezionych w Asyrii, Egipcie i świecie klasycznym. Uzupełniał ją lubieżny instrument ze średniowiecznego akademika, zwany St. Cosmos' big toe, renesansowe porno oraz ciekawostki erotyczne z całego imperium, ze szczególnym uwzględnieniem Indii i Dalekiego Wschodu”³⁹. Rok darowania kolekcji jest rokiem powstania Secretum czy Sekretnego Muzeum w British Museum w związku z koniecznością stosowania się do wspomnianego Obscene Publications Act – ustawy o nieprzyzwoitych publikacjach (1857)⁴⁰.

Do tych pilnie strzeżonych pomieszczeń wstęp wzbroniony miały – co oczywiste – dzieci, ale o podziwianiu dionizyjskich artefaktów mogli również zapomnieć dorośli podatni na zgorszenie, czyli... kobiety i przedstawiciele ludu. Tylko szlachetnie urodzonym dżentelmenom jako rzekomo odpornym na zepsucie pozwalano zaglądać do Secretum, więc ci skwapliwie tę możliwość wykorzystywali. Warto bowiem podkreślić, że w patriarchalnych społeczeństwach zachodnioeuropejskich zmysłowość była reglamentowana nie tyle z pobudek moralnych, ile... feudalnych. Seks bowiem oznaczał władzę. I tak też był przedstawiany – pan i władca dominował nad kobietą, koniecznie słabą i uległą. Potrzeby seksualne niższych warstw społecznych były z kolei tłumione, bo wolność seksualna oraz zaspokajanie indywidualnych potrzeb to pierwszy krok do wolności w ogóle⁴¹.

Pozostałości kolekcji wciąż znajdują się w wielu salach, w tym w Cupboard 55, choć większość z nich została zintegrowana z resztą zbiorów muzeum⁴². Rozpraszanie kolekcji Secretum w innych swoich kolekcjach, British Museum rozpoczęło już w latach 30. XX wieku. Około 300 erotycznych obiektów ze starego Cupboard 55 jest przechowywane w odosobnieniu w Wydziale Prehistorii i Europy (niektórzy kuratorzy twierdzą, że kolekcja powinna być zachowana w takim kształcie, jako „kapsuła czasu” wiktoriańskiego gustu)⁴³. „Obecnie wciąż integrujemy obiekty z kolekcją główną – wyjaśnia Sheila O'Connell z Wydziału Druków i Rysunków. – Pewne z nich pozostały jeszcze w Cupboard 205, ale tylko dlatego, że nie ma dla nich odpowiedniego miejsca” – dodaje⁴⁴.

³⁷ Tamże.

³⁸ D. Gaimster, *Sex and sensibility at the British Museum*, www.historytoday.com/MainArticle.aspx?m=10989&amid=10989 [odczyt: 08.06.2010].

³⁹ T. Perrottet, *Welcome to...*, dz. cyt.

⁴⁰ D. Gaimster, *Sex and sensibility...*, dz. cyt.

⁴¹ J. Szubrycht, *Na początku było porno*, dz. cyt.

⁴² D. Gaimster, *Sex and sensibility...*, dz. cyt.

⁴³ T. Perrottet, *Welcome to...*, dz. cyt.

⁴⁴ T. Barrell, *Rude Britannia: Erotic secrets of the British Museum*, http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/visual_arts/article6812813.ece. [odczyt: 08.06.2010].

W 1982 roku Catherine Johns napisała *Sex or Symbol*⁴⁵ o sekretnym muzeum w British Museum w Londynie, które tak jak Raccolta Pornografica w Neapolu zostało również sformalizowane w latach 60. XIX wieku. W książce polemizuje z anty-intelektualnymi praktykami ukrywania obiektów seksualnych i uwypukla aspekt osądzenia, do którego sprowadza się fakt istnienia sekretnych muzeów; opowiada o tym, jak instytucjonalne zakłopotanie wchodzi w drogę archeologicznej wiedzy⁴⁶.

Najpopularniejszą salą Museo Archeologico Nazionale jest Gabinetto Segreto, może właśnie dlatego, że pozostaje przestrzenią wyodrębnioną, odróżnioną – przestrzenią zakazaną, a więc atrakcyjną? Z kolei informacje o Secretum w British Museum są trudne do odnalezienia, gdyż kuratorzy zdecydowali się na dużo skuteczniejszą formę neutralizacji emocji, jakie budzi antyczna sztuka erotyczna. Zamiast ją odosabniać, skupiać w jednym miejscu i poniekąd ukryć – rozproszyli ekspozyty, stosując się do tradycyjnej, racjonalnej metody klasyfikacji związanej z czasem lub miejscem powstania. Innymi słowy, zamiast ukryć, udali, że nie widzą. Zignorowali tabu, podczas gdy Gabinetto Segreto umożliwiało aktywność transgresyjną – przekroczenie zakazu, przy jednoczesnym utrzymaniu go w mocy, dało „dostęp do świata leżącego poza przestrzeganymi zwykle granicami, ale te granice zachowało”⁴⁷.

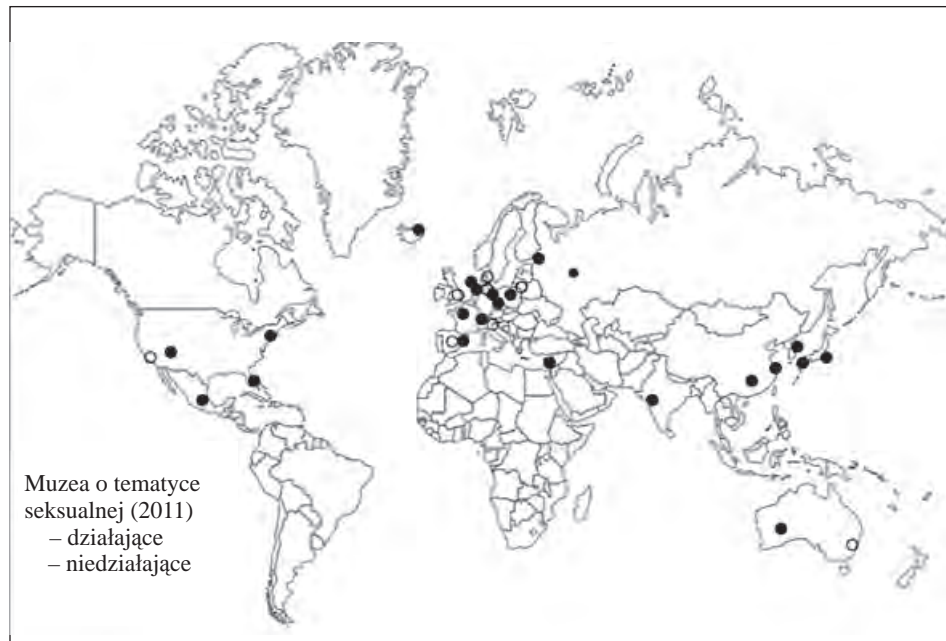
⁴⁵ C. Johns, *Sex or Symbol, Erotic Images in Greece and Rome*, Londyn 1982.

⁴⁶ N. Salaman, dz. cyt.

⁴⁷ G. Bataille, *Erotyzm*, Gdańsk 2007, s. 72.

Współczesne europejskie muzea o tematyce seksualnej

Na świecie istnieje dziś około 30 muzeów o tematyce seksualnej. Większość z nich powstała w regionach geograficznych zamieszkałych przez przedstawicieli kultury Zachodu (Europa, Ameryka Północna, Australia) – aż 24 z powstałych muzeów tego typu (niektóre już zamknięte).

Rys. 1. Muzea o tematyce seksualnej na świecie

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1. Muzea o tematyce seksualnej na świecie

Kontynent	Państwo	Miasto	Liczba muzeów o tematyce seksualnej w danym państwie	Liczba muzeów o tematyce seksualnej na danym kontynencie
Europa	Czechy	Praga	1	16 (11 działa)
	Dania	Kopenhaga (zamknięto)	1	
	Francja	Paryż	1	
	Hiszpania	Barcelona, Madryt (zamknięto)	2	
	Holandia	Amsterdam	2	
	Islandia	Husavik	1	
	Litwa	Kowno (zamknięto)	1	
	Niemcy	Berlin, Hamburg (zamknięto)	2	
	Polska	Warszawa	1	
	Rosja	Sankt Petersburg, Moskwa	2	
	Szwajcaria	Zurych	1	
	Wielka Brytania	Londyn (przeniesiono)	1	
	Włochy	Wenecja (zamknięto)	1	
Ameryka Północna	USA	Hollywood (zamknięto), Las Vegas, Mexico City, Miami Beach, Nowy Jork	5	5 (4 działają)
Azja	Chiny	Wu Jiang, Shaogun	2	min. 5
	Korea Południowa	Seul	1	
	Indie	Bombaj	1	
	Izrael	Eilat	1	
	Japonia	wiele (Komnaty Ukrytych Skarbów)	?	
Australia i Oceania	Australia	Canberra (zamknięto), Kalgoorlie	2	2 (1 działa)
Afryka	brak	brak	0	0
Ameryka Południowa	brak	brak	0	0
Świat			min. 28	min. 20 działa

Źródło: opracowanie własne.

W Europie utworzono ich w sumie 17, z których pierwsze powstało 25 lat temu, w 1985 roku, w Holandii, a ostatnie w 2011 roku w Rosji, w Moskwie. Dwanaście z nich funkcjonuje do dziś, pięć z różnych względów zakończyło działalność.

Wszystkie zostały, lub mają zostać, założone – jak w przypadku planów utworzenia podobnej instytucji w Krakowie – z inicjatyw prywatnych.

Ponieważ analiza wszystkich tych placówek w niniejszym artykule zajęłaby zbyt wiele miejsca, odsyłamy do tabeli, w której zaprezentowane są wszystkie europejskie muzea o tematyce seksualnej, działające i zamknięte, wraz ze stronami internetowymi, latami powstania i ewentualnego końca działalności oraz z zaznaczonym statusem: państwowe/prywatne.

Tabela 2. Muzea o tematyce seksualnej w Europie

Nazwa	Rok powstania	Rok zamknięcia	Strona WWW	Status
GABINETTO SEGRETO W NEAPOLU	1819		museoarcheologiconazionale.campaniabenculturali.it/thematic-paths/in-museum/P_RA12	państwowe
SECRETUM W BRITISH-MUSEUM W LONDYNIE	1865		britishmuseum.org	państwowe
SEX MUSEUM (VENUSTEMPEL) W AMSTERDAMIE	1985		sexmuseumamsterdam.nl	prywatne
EROTIC ART MUSEUM W HAMBURGU	1992	2007	eroticartmuseum.de (nieaktywna); strona w archiwum internetowym: web.archive.org/web/20090309202743/http://www.eroticartmuseum.de	prywatne
MUSEUM EROTICA W KOPENHADZE	1992/ 1994	2009	www.museumerotica.dk (nieaktywna); strona w archiwum internetowym: web.archive.org/web/20080410163124/http://www.museumerotica.dk/uk	prywatne
BEATE UHSE EROTIK-MUSEUM W BERLINIE	1996		erotikmuseum.de ; strona w archiwum internetowym: web.archive.org/web/20071213101530/www.erotikmuseum.de/index3.html	prywatne
AMORA – THE ACADEMY OF SEX& RELATIONSHIPS W LONDYNIE	2007	2008	amoralondon.com (nieaktywna); strona w archiwum internetowym: web.archive.org/web/20070527184121/http://www.amoralondon.com/index.html	prywatne

cd. tabeli 2

MUSEU DE L'EROTICA W BARCELONIE	1996/ 1997		erotica-museum.com	prywatne
MUSEUM OF PORN IN ART W ZURYCHU	2004		porninart.ch	prywatne
MUSÉE DE L'ÉROTISME W PARYŻU	1997		musee-erotisme.com	prywatne
THE ICELANDIC PHALLOLOGICAL MUSEUM W HÚSAVÍK (ISLANDIA)	1997		phallus.is	prywatne
EROTIC MUSEUM W AMSTERDAMIE	2000		brak strony; strony partnerskie prezentują- ce muzeum: janot.nl, channels. nl/amsterdam/eroticmu.html	prywatne
MUSEO ERÓTICO W MADRYCIE – MEM	2000		museoerotico.com (nieak- tywna); strona w archiwum internetowym: web.archive.org/ web/20011216165424/http:// museoerotico.com/idiomas/ Hcontenido-ingles.htm	prywatne
SEX MACHINES MUSEUM W PRADZE – SMM	2002		sexmachinesmuseum.com	prywatne
MUSEUM OF EROTICISM W SANKT PETERSBURGU	2004		prostata.ru/publicnost/index. html	prywatne
MUSEO D'ARTE EROTICA W WENECEJI	2006	2006	museodarteerotica.it (nieak- tywna); strona w archiwum internetowym: web.archive. org/web/20060707004008/ www.museodarteerotica.it/EN/	prywatne
EROTIC MUSEUM W KOWNIE	2009	2009	kontra.in (nieaktywna)	prywatne
MUZEUM EROTYKI W WARSZAWIE	2011		muzeumerotyki.com.pl	prywatne
MUZUEM SZTUKI EROTYCZNEJ PUNKT G W MOSKWIE	2011		www.tochkag.net	prywatne

Niežnośny erotyzm muzeów

Muzeum Sztuki w Łodzi w 2007 roku wydało książkę, zbiór tekstów inspirowanych hasłem: „Muzeum jako świetlany przedmiot pożądania”⁴⁸. Autorzy esejów próbują w niej sformułować wizję pożądanego muzeum przyszłości⁴⁹. Co ciekawe w kontekście omawianego tu tematu, wielu autorów odniosło się również do owego „pożądania” zawartego w zadanym temacie, czyniąc interesujące uwagi na temat erotyzmu muzeum jako instytucji. Warto przyjrzeć się fragmentom wybranych esejów, które mogą pomóc odpowiedzieć na pytanie o pozahistoryczną i niemającą związku z cenzurą rację bytu muzeów o tematyce seksualnej.

„Muzea nie są wcale stworzone dla sztuki – lecz dla przyjemności aktu patrzenia!”⁵⁰ – pisze Paweł Leszkowicz już w pierwszym zdaniu swojego tekstu. I dalej: „Spojrzenie jest w kulturze ograniczone różnymi regułami, dopiero w muzeum ono samo staje się normą. W muzeum akt patrzenia znajduje się na wolności i swobodnie błądzi lub koncentruje się na wybranym obiekcie”⁵¹. W życiu codziennym, od urodzenia „nasz wzrok uczy się przemykać, a nie koncentrować. Tymczasem w muzeum otrzymujemy pozwolenie na penetrujący akt patrzenia, który jest godny szacunku. Intensywne spojrzenie, które w innym miejscu publicznym byłoby agresywne, nieprzyzwoite lub wścibskie, w muzeum staje się cechą wysokiej kultury”⁵². Jednocześnie sale muzealne nabierają cech przestrzeni transgresyjnej, w której dopuszczone jest przekroczenie pewnych barier, niemożliwych do przekroczenia poza nimi.

„Muzea absolutyzują akt patrzenia jako doświadczenie samo w sobie”⁵³. Patrzenie w muzeum jest aktem autotelicznym. „Produkt przyciąga, aby się sprzedać [...]. Kontemplacja dzieł sztuki w muzeum jest bezinteresowna, nie możemy ich posiadać, za to możemy patrzeć bez poczucia winy lub nacisku komercji”⁵⁴. Ze wszystkich instytucji kultury tylko muzeum daje wolność wyboru przedmiotu spojrzenia. Kino, teatr, choć również oparte na akcie patrzenia, ukierunkowują je. Galeria z kolei próbuje wystawiane przedmioty sprzedać. „W muzeum patrzymy i wędrujemy, prawie tak jak na ulicy, a jednak zupełnie inaczej, jesteśmy tam bowiem po to, aby patrzeć. Patrzeć na całego i na wszystko, w zwolnionym tempie i w pełni rozkoszy patrzenia!”⁵⁵. Muzeum faktycznie jawi się w tym kontekście jako przestrzeń ekscesu, przestrzeń święta, przestrzeń o regułach innych niż obowiązujące poza nią i stojących z nimi w sprzeczności. Jest trwonieniem, uwalnianiem, szalem patrzenia! Spotyka się tu

⁴⁸ J. Lubiak (red.), dz. cyt.

⁴⁹ Tamże, s. 7.

⁵⁰ P. Leszkowicz, *Erotyka muzeów: pomiędzy wojeryzmem a fetysyzmem*, (w:) J. Lubiak (red.), dz. cyt., s. 20.

⁵¹ Tamże, s. 20.

⁵² Tamże, s. 20.

⁵³ Tamże, s. 20.

⁵⁴ Tamże, s. 20.

⁵⁵ Cyt. za: tamże, s. 20.

z teorią erotyzmu według George'a Bataille'a, w której „[...] erotyzm, tak samo jak okrucieństwo, jest rozmyślny. Okrucieństwo i erotyzm organizują się w umyśle, który postanawia przekroczyć granice zakazu. [...] Przejście z jednej dziedziny do drugiej zawsze pozostaje możliwe: są to dziedziny bliskie sobie, w obu człowiek upaja się świadomością, że oto wyrwał się spod władzy zakazu”⁵⁶. W muzeum to spojrzenie wyrwa się spod władzy zakazu. „Wszystko to czyni muzea idealną przestrzenią uwodzenia i seksualnego napięcia!”⁵⁷ „[...] Erotyczny model odbioru sztuki w architekturze muzealnej sugeruje, iż podłożem doświadczenia wizualnego i estetycznego jest pożądanie. Z psychoanalitycznego punktu widzenia, w spojrzeniu kryje się libido i jego popędy, celem spojrzenia jest łowienie obiektów pragnienia wirujących w przestrzeni. Wojerystyczna i ucieleśniona koncepcja doświadczenia wzrokowego jest alternatywą wobec intelektualnego transcendentnego, zdystansowanego spojrzenia, które zdominowało tradycyjną estetykę. W tym wojerystycznym modelu sztuki nie kontemplujemy, ale ją pochłaniamy, gdyż kompensacyjnie zaspokajają jakiś rodzaj popędów”⁵⁸.

Nie jest przypadkiem, iż w całej historii sztuki jednym z dominujących gatunków jest akt, zarówno kobiecy, jak i męski, a ukazywanie ciała i nagości pojawia się w większości scen figuralnych. Na innym poziomie świadectwem tego specyficznego pragnienia wizualnego jest kolekcjonowanie sztuki. Każdy kolekcjoner mówi o pasji, o tym, iż jeśli raz się rozpocznie zbieranie sztuki, to nie można przestać, jest w tym jakiś rodzaj obsesji. To właśnie mechanika pożądania seksualnego, które nigdy nie może być zaspokojone na stałe, lecz zawsze wylania się na nowo. Dla Picassa było oczywiste, że sztuka i seks to jedno, dla Freuda sztuka to sublimowana seksualność⁵⁹.

Kolekcjonowanie ma w sobie rysy zarówno wybredności, jak i zachłanności, przez co jest zjawiskiem paradoksalnym. Jednak pożądanie kolekcjonera budzą te obiekty, które jest ciężiej zdobyć, co w kontekście naszego tematu można określić, jako objęte ściślejszym tabu, którego przekroczenie daje zainteresowanemu zarówno ekscytację, jak i chwilowe spełnienie.

Muzeum ukształtowane w oświeceniu dla celów edukacyjnych i nacjonalistycznych, a przekształcone w modernizmie w świątynię ducha i intelektu, stanowi idealną sekretną przestrzeń dla usprawiedliwionych wojerystycznych pragnień. Wojerizm jest praktyką polegającą na czerpaniu przyjemności erotycznej z obserwowania innych ludzi. Czynność ta może przybierać wiele postaci, ale zasadniczą cechą jest obserwacja z dystansu, najlepiej tak, aby obserwowana/y nie byli świadomi podglądania. Wojerizm nie zakłada więc bezpośredniej interakcji, a jedynie aktywny akt obserwacji z jednej strony. Obserwowana/y jest wyłącznie przedmiotem oglądu.

Muzea są idealnymi wojerystycznymi poletkami, gdyż są instytucjami stworzonymi po to, aby ćwiczyć spojrzenie. Otwarte przestrzenie galerii, swoboda ruchu, dzieła sztuki, które wymaga-

⁵⁶ G. Bataille, dz. cyt., s. 32.

⁵⁷ P. Leszkowicz, dz. cyt., s. 20.

⁵⁸ Tamże, s. 23.

⁵⁹ Tamże, s. 23.

ją patrzenia i je usprawiedliwiają, wszystkie te warunki umożliwiają wojerystyczny ogląd innych zwiedzających. Spojrzenie wędruje od sztuki do wybranej kobiety lub mężczyzny, można patrzeć na nich, udając, iż patrzy się na stojącą w tle rzeźbę. Wystarczy odnaleźć swój obiekt, ten artystyczny i ten cielesny, a następnie połączyć je jedną linią spojrzenia⁶⁰.

W inny wymiar muzealnego erotyzmu wprowadziła nas [...] Amerykanka Andrea Fraser specjalizująca się w analizach instytucji i strategii wystawienniczych. W wideo performans *Little Frank and His Carp* (2001) uprawia ona seks z architekturą Museo Guggenheim w Bilbao! [...] reaguje w sposób zmysłowy i kobiecy na spektakularne formy budowli i ich opis, w krótkiej mini spódniczce pieści się z nimi, ociera się o filar w atrium, kopuluje z nim. Odsłania majtki, przytula się do ściany, nie zwraca uwagi na innych odwiedzających, którzy również udają, że nie widzą jej nieprzyzwoitego zachowania. Performans został sfilmowany ukrytą kamerą i była to nieoficjalna erotyczna interwencja w przestrzeń muzealną⁶¹.

Instytucja pełniła w tej sytuacji rolę gigantycznego fetysza

Nowe muzea stały się fetyszem, obiektem, który podnieca. W magicznej wykładni fetysz to przedmiot, który ma ponadnaturalną siłę, a takową przypisuje się nowo powstającym muzeom. Ale muzea łączą także fetyszyzm towarowy Marksa z fetyszyzmem seksualnym Freuda, są kolejnym przykładem obsesji przedmiotu ekstatycznie konsumpcyjnego społeczeństwa. Jako towar przemysłu turystyczno-kulturowego i pojemnik na rynkową sztukę współczesną są jednocześnie cudownie falliczne, wznosząc się w coraz bardziej niezwykłych formach. W sensie seksualnym fetysz to nieożywiony obiekt, który wywołuje podniecenie. Dzieła sztuki od zawsze pełniły funkcję fetysza, muzea stają się nim dzisiaj.

Fetyszyzm łączy się z obsesją na punkcie jakiejś części ciała zamiast jego całości, odniesienie do ciała jest kluczowe. Wiele przykładów architektury nowych muzeów zrywa z tradycyjną geometrią euklidesową, poszukiwania idą w stronę form organicznych, sugerujących części lub organy ciała.

Typowe fetysze erotyczne są dotykowe, błyszczące i połyskliwe, właśnie taka jest tytanowa pokrywa Museo Guggenheim w Bilbao. „Skóra budynku” wygląda jak delikatna folia aluminiowa, tymczasem jest to kilkumetrowa warstwa niezwykle trwałego i twardego tytanu, metalu stosowanego dotychczas głównie w konstrukcji samolotów. Daje ona zabezpieczenie na kilka wieków, przy tym efekt jest miękki, subtelny oraz świecący zwierciadlany⁶².

Wyobraźmy sobie siebie samych na ekspozycji, wystawionych, absolutnie otwartych na spojrzenia innych. Przy czym możemy się czuć bezpiecznie, zgodnie z obowiązującą zasadą: „Patrz, ale nie dotykaj”. A teraz wyobraźmy sobie siebie nagich. A teraz postawmy się w pozycji oglądających nas. Absolutnie sadomasochistyczna relacja dominującej widowni i podporządkowanego dzieła. Warto też chociaż wspo-

⁶⁰ Tamże, s. 23–25.

⁶¹ Tamże, s. 28.

⁶² Tamże, s. 29.

mnieć o towarzyszącym twórczości odwiecznym dylemacie: nie sprzedawać swojej sztuki, to bieda, sprzedawanie sztuki to prostytutcja⁶³. A czyż wystawianie sztuki to nie ekshibicjonizm? Jak wiele jest seksu w muzeum, nawet bez sztuki erotycznej! „[...] nowe muzea są również miejscem, gdzie można zaprosić kogoś na randkę, a ludzie związani ze sztuką stają się atrakcyjnym partnerem lub partnerką. Nie chodzi już w tym przypadku tylko o artystów lub artystki, których od zawsze otaczała banalna seksualna aura”⁶⁴.

Leszkowicz kończy swój esej zwróceniem uwagi na zjawisko oczywiste, ale rzadko umiejscawiane w związku z erotyczną aurą muzeum – dostrzega w tym kontekście Noc Muzeów.

W rzymskich willach i termach patrycjuszy orgie odbywały się w otoczeniu wielkich dzieł sztuki, rzeźby i malarstwa. Dziś wielkie dzieła są własnością publiczną w muzeach, a w demokracji wszyscy mamy prawo do rozkoszy nimi, proponuję zatem nową formę jakże popularnych Nocy Muzeów – jako ukoronowanie afirmacji muzealnego erotyzmu. Pora, aby muzea wydobyły swoje tłumione libido na powierzchnię i wyszły z ukrycia⁶⁵.

I oby tak się stało.

BIBLIOGRAFIA

- Bataille G., *Erotyzm*, Gdańsk 2007.
- Clarke, J. R., *Looking at Love Making*. Los Angeles, Berkeley i Londyn: University of California Press, 1998.
- Johns C., *Sex or Symbol, Erotic Images in Greece and Rome*, Londyn 1982.
- Kendrick W., *The SecretMuseum: Pornography in Modern Culture*, Los Angeles 1996.
- Leszkowicz P., *Erotyka muzeów: pomiędzy wojeryzmem a fetyszyzmem*, (w:) J. Lubiak (red.), *Muzeum jako świetlany przedmiot pożądania*, Łódź 2007.
- Mikina E., *Muzeum wirtualne*, (w:) J. Lubiak (red.) *Muzeum jako świetlany przedmiot pożądania*, Łódź 2007.

Źródła elektroniczne

- Alexandria* w *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/14376/Alexandria> [odczyt: 21.05.200].
- Alexandrian Museum* w *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/398800/Alexandrian-Museum> [odczyt: 23.05.2010].
- Barrell T., *Rude Britannia: Erotic secrets of the British Museum*, http://entertainment.timeonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/visual_arts/article6812813.ece [odczyt: 08.06.2010].

⁶³ G. Trebay, www.nytimes.com/2004/06/13/magazine/13ENCOUNTER.html [odczyt: 10.06.2010].

⁶⁴ P. Leszkowicz, dz. cyt., s. 30.

⁶⁵ Tamże, s. 31.

- Gabinetto Segreto*, <http://atlasobscura.com/place/gabinetto-segreto> [odczyt: 13.04.2010]
- Gaimster D., *Sex and sensibility at the British Museum*, <http://www.historytoday.com/MainArticle.aspx?m=10989&amid=10989> [odczyt: 08.06.2010].
- History of Erotic Depictions*, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_erotic_depictions [odczyt: 08.06.2010].
- Landau M., *Spa pod czerwoną latarnią*, <http://www.wprost.pl/ar/143962/Spa-pod-czerwona-latarnia> [odczyt: 21.05.2010].
- Lewis G.D., *History of museums*, w *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1426125/history-of-museums> [odczyt: 21.05.2010].
- Museum's history*, http://www.marketplace.it/museo.nazionale/emuseo_home.htm [odczyt: 22.05.2010].
- Perrottet T., *Welcome to Gabinetto Segreto* [dok. elektr.] <http://www.thesmartset.com/print/article/article0806070110.aspx> [odczyt: 08.06.2010].
- Pornography* w *An American dictionary of the English language* (1864), za: *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press 1989, zob. *History of Erotic Depictions*, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_erotic_depictions [odczyt: 08.06.2010].
- Rodley, Chris; Varma, Dev; Williams, Kate III (Reżyserzy) (2006-03-07). *Pornography: The Secret History of Civilization*. [DVD]. Port Washington, NY: Koch Vision, zob. *History of Erotic Depictions*, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_erotic_depictions [odczyt: 08.06.2010].
- Salaman, Naomi. *The Taxonomic Effect*, http://www.art-omma.org/NEW/issue10/text/theory/Naomi%20Salaman_The%20Taxonomic%20Effect.htm [odczyt: 08.05.2010].
- Secret Cabinet*, http://museoarcheologico nazionale.campaniabenculturali.it/thematic-paths/in-museum/P_RA12?set_language=en [odczyt: 14.05.2010].
- Sigel L., *Governing Pleasures. Pornography and Social Change in England, 1815–1914*. New Brunswick 2002, zob. *History of Erotic Depictions*, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_erotic_depictions [odczyt: 08.06.2010].
- Skansen*, (w:) Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, <http://www.sloownik-online.pl/kopalinski/7B2191796D682CCB4125658D0079EF3E.php> [odczyt: 27.05.2010].
- Szubrycht J., *Na początku było porno*, http://www.przekroj.pl/kultura_sztuka_artykul,1558.html [odczyt: 23.03.2010].
- Trebay G., *Sex, Art and Videotape*, <http://www.nytimes.com/2004/06/13/magazine/13ENCOUNTER.html> [odczyt: 10.06.2010].
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. (Dz. U. z dnia 20 stycznia 1997r.), http://www.buwiwm.edu.pl/eu/public/files/pl/cult4dzu1997_5_24.pdf [odczyt: 12.05.2010].
- Virtual Museum* w *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/630177/virtual-museum> [odczyt: 23.05.2010].
- Wojciechowska A., *Skąd się wzięło muzeum?*, <http://www.wilanow-palac.pl/index.php?enc=845> [odczyt: 22.05.2010].
- Young G., *Naples museum exposes public to ancient erotica*, <http://archives.cnn.com/2000/STYLE/arts/08/01/erotic.art/> [odczyt: 23.04.2010].